

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.427>

Шкабаро Вероніка Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля
ORCID ID: 0000-0002-7105-6170

Луніна Олена Станіславівна,

кандидат юридичних наук,
суддя
Дніпропетровського окружного адміністративного суду
ORCID ID: 0000-0002-1739-6748

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ: ДОКАЗИ Й ДОКАЗУВАННЯ (ЗА АНАЛІЗОМ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. У Сімейному кодексі України поняттям «сім'я» охоплено склад осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [1, ст. 3].

За приписом ст. 21 Сімейного кодексу України під шлюбом розуміється сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Законом визначено, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.

З набранням чинності новим Сімейним кодексом України новелою в українському праві стала норма про інститут фактичних шлюбних відносин (фактичного шлюбу) та закріплення за майном осіб, які перебувають у таких відносинах, статусу спільної сумісної власності. Так, відповідно до положень ст. 74 Сімейного кодексу України, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності,

якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 315 Цивільного процесуального кодексу України справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу розглядає суд [2].

Фактичне співжиття осіб, котрі проживають спільно, може бути встановлено виключно рішенням суду. Немає іншої альтернативи судовому рішення про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Незважаючи вже на досить тривале існування правової норми про фактичні шлюбні відносини та значну кількість судових справ її застосування, тривалий час залишається актуальним питання дослідження теми встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Особливої уваги заслуговують питання доказів і доказування у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Стан дослідження проблеми. У науці вітчизняного сімейного та цивільного процесуального

шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» судам роз'яснено, що при застосуванні ст. 74 Сімейного кодексу України, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік і жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі та між ними склалися усталені відносини, притаманні подружжю [4].

Із роз'яснень, викладених у п. 23 та 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11, вбачається, що у подібних спорах необхідно встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час його придбання. Не належить до спільної сумісної власності майно одного з подружжя, набуто особою до шлюбу; набуто за час шлюбу на підставі договору дарування або в порядку спадкування; набуто за час шлюбу, але за кошти, які належали одному з подружжя особисто; речі індивідуального користування, в т. ч. коштовності, навіть якщо вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя; кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, що належала особі, а також як відшкодування завданої їй моральної шкоди; страхові суми, одержані за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою власністю кожного з них. Що стосується премії, нагороди, одержаних за особисті заслуги, суд може визнати за другим із подружжя право на їх частку, якщо буде встановлено, що він своїми діями сприяв її одержанню.

Отже, проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу є спеціальною (визначеною законом) підставою для виникнення у них певних прав та обов'язків, зокрема права спільної сумісної власності на майно.

Для встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу потрібно враховувати у сукупності всі ознаки, притаманні наведеному визначенню.

Законодавство не передбачає вичерпного переліку членів сім'ї та визначає критерії, за наявності яких особи становлять сім'ю. Такими критеріями віднесення до кола однієї сім'ї є спільне проживання (за винятком можливості роздільного проживання подружжя з поважним причин і дитини з батьками), спільний побут і взаємні права й обов'язки осіб, які об'єдналися для спіль-

ного проживання (постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 р. у справі № 686/8440/16-ц, провадження № 61-15699св19) [5].

Обов'язковою умовою для визнання чоловіка та жінки такими, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, крім власне факту спільного проживання, є наявність спільного бюджету, спільної участі у придбанні майна для спільного користування, у витратах на утримання житла, його ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інших обставин, які засвідчують реальність сімейних відносин (постанова Верховного Суду від 18 березня 2020 р. у справі № 695/1732/16-ц, провадження № 61-38901св18) [6].

Відповідно до правового висновку, викладеного у постанові Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р. у справі № 6-1026цс15, майно, набуто під час спільного проживання особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності, якщо: 1) майно придбане внаслідок спільної праці таких осіб як сім'ї (спільною працею осіб слід вважати їхні спільні або індивідуальні трудові зусилля, унаслідок яких вони одержали спільні або особисті доходи, об'єднані в майбутньому для набуття спільного майна, ведення ними спільного господарства, побуту та бюджету); 2) інше не встановлено письмовою угодою між ними. У зв'язку з цим суду під час вирішення спору щодо поділу майна, набутого сім'єю, слід установити не лише факт спільного проживання сторін у справі, а й обставини придбання спільного майна внаслідок спільної праці [7].

У постанові Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р. у справі № 6-97цс11 роз'яснено, що для визначення осіб як таких, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, для вирішення майнового спору на підставі ст. 74 Сімейного кодексу України суд повинен встановити факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу у період, коли було придбано спірне майно [8].

Таким чином, доказуванню підлягає факт проживання жінки та чоловіка разом однією сім'єю, їхня пов'язаність спільним побутом, взаємними правами й обов'язками. Належними та допустимими доказами проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є докази спільного проживання та ведення спільного господарства, наявності у цих осіб спільного бюджету, існування спільних витрат,

придбання майна в інтересах сім'ї, наявності між ними подружніх взаємних прав та обов'язків, а також інших доказів, які вказують на наявність встановлених між сторонами відносин, що притаманні подружжю.

Особливе місце у доказуванні певних обставин у цій категорії справ займають факти спільних подорожей і відпочинку, спільна присутність на святах, показання свідків.

За судовою практикою можна зазначити, що спільні подорож чоловіка та жінки не підтверджують факту спільного проживання, а підтверджує лише наявність відносин як чоловіка та жінки, факт спільного відпочинку та жодним чином не свідчить про наявність про утворення родини та спільність побуту, про наявність взаємних прав та обов'язків між чоловіком і жінкою, які притаманні подружжю [9; 10].

Показання свідків і спільні фотографії не можуть бути єдиною підставою для встановлення факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу. Судовою практикою підтверджено, що лише показаннями свідків за відсутності інших доказів не може бути

встановлений факт спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу [11; 12].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Виходячи з проведеного аналізу чинного законодавства та судової практики України, можна зробити висновок, що законодавство України не визначає вичерпний перелік обставин, які потребують доведення сторонами у справі про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. У цій категорії справ підлягають доказуванню обставини у сукупності, що є належними та допустимими доказами, які підтверджують доводи сторони у справі щодо існування між відповідними особами відносин, притаманних подружжю, зокрема дані про ведення спільного господарства, наявність спільного сімейного бюджету та побуту, наявність спільних витрат, купівля майна для спільного користування, спільна участь у витратах на утримання житла, ремонт такого житла, придбання майна за спільні сумісні кошти або спільною працею, наявність інших обставин, які підтверджують реальність сімейних відносин, факт піклування один про одного тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III в редакції від 01 січня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV в редакції від 13 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
3. Рішення Конституційного Суду України від 03 червня 1999 р. № 5-рп/99 (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанов Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text> (дата звернення: 21.04.2021).
5. Постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 р., справа № 686/8440/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89006123> (дата звернення: 21.04.2021).
6. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2020 р., справа № 695/1732/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88375870> (дата звернення: 21.04.2021).
7. Постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р., справа № 6-1026цс15. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51404703> (дата звернення: 21.04.2021).
8. Постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2012 р., справа № 6-97цс11. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/22207362> (дата звернення: 21.04.2021).
9. Постанова Верховного Суду від 24 січня 2020 р., справа № 490/10757/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87297918> (дата звернення: 21.04.2021).
10. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2019 р., справа № 712/14547/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505353> (дата звернення: 21.04.2021).
11. Постанова Верховного суду від 12 грудня 2019 р., справа № 466/3769/16. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86435491> (дата звернення: 21.04.2021).
12. Постанова Верховного суду від 06 квітня 2020 р., справа № 738/1452/17). Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88748905> (дата звернення: 21.04.2021).

Шкабаро Вероніка Миколаївна, Луніна Олена Станіславівна

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ: ДОКАЗИ Й ДОКАЗУВАННЯ (ЗА АНАЛІЗОМ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ)

Стаття присвячена аналізу судової практики України, доказам і доказуванню у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Проаналізовано зміст правових норм Сімейного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та інших законодавчих актів, якими регулюється питання щодо підтвердження факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. У статті проведено

дослідження теоретичних і практичних аспектів доведення обставин, на підставі яких встановлюється наявність або відсутність факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Визначено факти, якими підтверджуються фактичний шлюб. Визначено обставити та факти, що свідчать про відсутність фактичного шлюбу. Встановлено ознаки фактичних шлюбних відносин, до яких віднесено спільний побут, спільне проживання чоловіка та жінки, взаємні права й обов'язки. Досліджено особливості, які враховуються судом у практиці у справах зі спорів, що виникають із фактичних шлюбних відносин. Визначено, що необхідною умовою для встановлення в судовому порядку факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу є ведення спільного господарства та інші обставини, які засвідчують реальність сімейних відносин. До таких обставин віднесено: наявність усталених відносин, притаманних подружжю, наявність спільного побуту та спільного бюджету, спільних витрат, купівлю майна для спільного користування, участь у витратах на утримання житла, його ремонт, придбання майна за спільні сумісні кошти або за рахунок спільної праці, факт піклування один про одного, інші обставини. Визначено перелік доказів, якими підтверджуються обставини, що мають значення для вирішення справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Проведено аналіз української судової практики суду касаційної інстанції у справах зі спорів, що виникають між чоловіком і жінкою, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі. Наведено приклади судових рішень у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Ключові слова: шлюб, сім'я, спільне проживання, фактичні шлюбні відносини, обставини.

Shkabarova Veronika, Lunina Olena

ESTABLISHING THE FACT OF MAN AND WOMAN LIVING AS ONE FAMILY WITHOUT BEING MARRIED: EVIDENCE AND PROVING (BY ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE OF UKRAINE)

The article is devoted to the analysis of the judicial practice of Ukraine in cases of establishing the fact of man and woman living as one family without being married. The groups of evidence and features of evidence in this category of cases are studied. The content of the legal norms of the Family Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine and other legislative acts that regulate the issue of establishing the fact of man and woman living as one family without being married are analyzed. The article examines the theoretical and practical aspects of proving the circumstances on the basis of which the presence or absence of man and woman cohabitation without being married are established. The facts that confirm the actual marriage are identified. It is determined to furnish the facts that indicate the absence of a de-facto marriage. Signs of actual marital relations are established. Living together, cohabitation as a man and a woman, mutual rights and responsibilities are among these features. The peculiarities that are taken into account by the court in practice in cases of disputes arising from actual marital relations are studied. It is determined that the necessary condition for establishing in court the fact man and woman living as one family without being married is the conduct of a joint household and other circumstances that testify to the reality of family relations. Such circumstances include the following: the existence of an established relationship inherent in the spouses, the existence of a common life and a common budget, joint expenses, purchase of property for common use, participation in the cost of maintaining housing, repair of this housing, acquisition of property for joint funds or joint work, the fact of caring for each other, other circumstances. A list of evidence confirming the circumstances relevant to the decision to establish the fact of man and woman living as one family without being married. An analysis of the Ukrainian case law of the Court of Cassation in cases of disputes arising between man and woman who live in the same family but are not married. Examples of court decisions in cases of establishing the fact of man and woman living as one family without being married are given.

Key words: marriage, family, cohabitation, actual marital relationship, circumstances.